

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2010/3-4



MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged

www.heh.hu

Főszerkesztő – General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Dóka Klára, Érszegi Géza,
Kiss Ulrich, Mészáros István, Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc,
Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;*

*AUSTRIA: Valentiny Géza; CANADA: **Horváth Tibor** (alapító);*

GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Somorjai Ádám, Szilas László, Németh László;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

Az angol nyelvű összefoglalókat fordította:

PUSZTAI-VARGA ILDIKÓ

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

Planet Corp. Szolgáltató Kft., Szeged

Felelős vezető: Juhász Péter

www.planetcorp.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

KÖRMENDI Tamás	Remete Günther és Magyarország <i>Gunther the Hermit and Hungary</i>	5
ZVARA Edina	Ferencesek Szokolcán a 16–17. században <i>Franciscans in Szokolca in the 16-17th centuries</i>	23
ALBERT András	Gróf Bethlen Miklós protestáns kancellár szerepe a külföldi ösztöndíjak megszerzésében (1696–1709) <i>Count Miklós Bethlen, Protestant Chancellor's Role in Securing Foreign Scholarships (1696-1709)</i>	45
SZOLLÁTH Hunor	A szovátai református felekezeti iskola a második világháborúig <i>Calvinist School in Szováta until World War II</i>	55
MÁTÉ Anita	Amerika magyar szemmel. Óhazai egyháziak benyomásai a 20-as és 30-as évek Amerikájáról <i>Interwar America in Hungarian Catholic Travelogues</i>	73
BALOGH Margit	Mindszenty József prímás-érsek és az államforma kérdése 1945–1946-ban <i>The Opinion of Cardinal József Mindszenty, Primate of Hungary on the Constitutional Form of Hungary in 1945-46</i>	111
BÁCSFAINÉ dr. HÉVIZI Józsa	90 éves a Szent Margit Gimnázium! <i>90th Anniversary of Szent Margit Grammar School</i>	127
MISKOLCZY Ambrus	A román kolindáktól a Cantata profanáig <i>From Romanian Colinde to Cantata Profana</i>	143

FORRÁSOK – SOURCES

MIKLÓS Péter	Máriavita ókatolikus püspöki pásztorlevél 1945-ből <i>Mariavite Old Catholic Pastoral Letter from 1945</i>	181
BÁLINT László	Röpcédulák és névtelen levelek a termelőszövetkezetek ellen (Csanádpalota 1959–1960) <i>Leaflets and Anonymous Letters against Agricultural Co-operatives (Csanádpalota 1959–1960)</i>	191
SOMORJAI Ádám OSB	Mindszenty-levelek a bostoni Kennedy-Könyvtárban <i>Minszenty letters in the Kennedy Library of Boston</i>	201



ZVARA EDINA

FERENCESEK SZAKOLCÁN A 16-17. SZÁZADBAN*

A szakolcai (ma Skalica, Szlovákia) kolostor a magyarországi szalvatoriánus ferences rendházak egyik legjelentősebbike volt a 17. században. Szakolca nem a török hódoltságban feküdt, hanem a történelmi Magyarország másik részén, a királyi Magyarországon, a Morva folyó mentén. Fekvése biztonságosnak nevezhető abból a szempontból, hogy nem kellett tartaniuk a török seregek fosztogatásaitól, viszont többször is a császári csapatok vagy a protestáns erdélyi fejedelmek támadásaitól kellett félniük.

Működésük mégis szinte folyamatos volt a rendház megalapításától 1950-ig, az államosításig. A szlovákiai rendszerváltozáskor a rendek is visszakapták ingóságukat. A szerzetesi közösségek közül a domonkosokkal, a piaristákkal és a premontreiekkal ellentétben a ferencesek és a jezsuiták nem igényelték vissza könyveiket, ezek ma is a Szlovák Nemzeti Könyvtárban (Martin, Slovenská národná knižnica) vannak. Kutatásuk csak részben lehetséges. A 16. századi könyvek leírásai részben már megjelentek,¹ s előkészületben van a teljes ferences könyvanyagot feldolgozó kötet.

A SZAKOLCAI KÖNYVKULTÚRÁRA VONATKOZÓ FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy 1662-től a 18. század végéig, 1783-ig rendelkezünk könyvjegyzékkel, amelyeket részben már kiadtak.² Az első feldolgozás Majláth Béla tollából jelent meg még 1882-ben.³ A könyvjegyzékeket tartalmazó kötetet⁴ 1882. június 3-án vette meg a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtári Osztálya László

* Részlet a szerző: *Ferencesek Szakolcán a 15-17. században* című munkájából, amely a METEM-nél jelenik meg 2011-ben.

1 HELENA SAKTOROVÁ-KLÁRA KOMOROVÁ-EMILIA PETRENKOVÁ-JÁN AGNET: *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej*. Martin, 1993. (Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území slovenska. I. zväzok) (A továbbiakban: *Tlače 16. storočia*)

2 *Katolikus intézményi könyvtárak Magyarországon, 1526-1726. Jegyzékszerű források*. Sajtó alá rend. ZVARA EDINA. Szerk. MONOK ISTVÁN. Szeged: Scriptorium, 2001. 324-364. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/1.) (A továbbiakban: *Adattár 19/1.*) - *Katolikus intézményi könyvtárak Magyarországon. Ferences könyvtárak, 1681-1750. Plébániák és más rendházak könyvtárai*. Sajtó alá rend. ZVARA EDINA. Szerk. MONOK ISTVÁN. Budapest: OSZK, 2008. 263-294. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/3.) (A továbbiakban: *Adattár 19/3.*)

3 MAJLÁTH BÉLA: *A szakolcai ferenczrendi könyvtár XVII. századi történetéhez*. Magyar Könyvszemle, 1882. 289-305.

4 OSZK Quart. Lat. 2119.

Béla honvéd alezredestől. A szerző szerint a könyv valószínűleg már 1784-ben elkerült Szakolcáról, hiszen az 1783 utáni könyves gyarapodások már nem szerepelnek benne. Ebben a kötetben található az egyetlen kora újkori szakolcai könyvjegyzék 1662-ből, s előtte egy könyvtárhasználati szabály.

A források közül a fenti jegyzéken kívül a tabulák, vagy más néven a rendi gyűlések jegyzőkönyvei a legfontosabbak. A helyszín, az év, a résztvevő vezetők megnevezése, majd az egyes rendházak és (általában) a rendtagok összeírása után következnek a különböző rendelkezések, amelyek között találunk néhány olyat, amely a könyvek, a könyvtárak használatára vonatkozik, így a szakolcai rendház bibliotékájára is.⁵

Rövidebb írásokat olvashatunk e Morva-menti város könyvtáráról Karácsonyi János rendtörténetében⁶ és Gulyás Pál könyvtörténeti monográfiájában.⁷ Karácsonyi nagy erénye, hogy rendtörténetéhez és az egyes kolostorok történetének megírásához használta a tabulákat. Kutatásaink során azonban kiderült, hogy nem ismerte mindet – viszont van olyan, amelyet ő még használt, ma már azonban sajnos nincs meg.

A ma már Szlovákia területén (Záhor (Erdőhát), Nyugat-Szlovákia) lévő Szakolca művelődéstörténeti jelentőségéről az elmúlt század közepén három, a közelmúltban pedig két tanulmány és ismertetés készült.⁸ A szlovák tanulmányok részletesen foglalkoznak a szakolcai ferences kolostor létrejöttének körülményeivel és történetével, sokszor azonban csak Karácsonyi rendtörténetének adatait ismétlik. Fontos azonban kiemelni, s erényként hangsúlyozni, hogy ők (Gajdos és Šátek) még ismerték és használták is az akkor még felozlatlan ferences közösség könyvtárának dokumentumait.

Magyar nyelvű ismertetés napjainkban Monok Istvántól és e tanulmány szerzőjétől olvasható.⁹

5 Lásd még a *Káptalanok Szakolcán* című fejezetet.

6 KARÁCSONYI JÁNOS: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. 2. köt.* Bp., 1924. 156. (A továbbiakban: KARÁCSONYI II. 1924.)

7 GULYÁS PÁL: *A könyv sorsa Magyarországon. III. köt.* Budapest, 1961. 171, 184–186.

8 VŠEVLAD JOZEF GAJDOŠ OFM: *Františkáni na Záhorí: Črta k dejinám františkánskeho kláštora v Skalici a Malackách.* 2–3. (A továbbiakban: GAJDOŠ) – JOZEF ŠÁTEK: *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu.* Trnava, 1946. (A továbbiakban: ŠÁTEK 1946.) – V. KULLA: *Stručný prehľad dejín a pôsobenia františkánov na Slovensku.* In: *Katolícke Slovensko 1933.* – LUDOVÍT KOŠIK: *Z duchovného dedičstva Skalice.* 1996. (A továbbiakban: KOŠIK 1996.) – *Sprievodca po Historických knižniciach na Slovensku.* PETER SABOV a kol.: Martin: Slovenská národná knižnica, 2001. 42–46.

9 MADAS EDIT–MONOK ISTVÁN: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig.* Budapest: Balassi, 2003. 131. (A továbbiakban: MADAS–MONOK 2003.) – MONOK István: *A ferences könyvkultúráról és könyvtárakról.* In: P. TAKÁCS J. INCE OFM–PFEIFFER JÁNOS: *Szent Ferencz fiai a veszprémi egyházmegyében a 17–18. században.* Szerk. KAPILLER IMRE. Pápa–Zalaegerszeg, 2001. 890. (A továbbiakban: MONOK 2001.) – *Adattár 19/1.* 443–444. – ZVARA EDINA: *16–17. századi könyvgyűjtők kötetei a szakolcai ferences könyvtárban.* In: *A ferences lelkeség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára.* [A Piliscsában 2002. október 14–16. között megtartott nemzetközi tudományos konferencia tanulmányai.] 1. köt. Szerk. ÓZE SÁNDOR, MEDGYESY-SCHMIKLI NORBERT. Piliscsaba–Budapest: PPTE BTK: METEM, 2005. 539–560. (Művelődéstörténeti műhely. Rendtörténeti konferenciák 1.) (A továbbiakban: ZVARA 2005.) – ZVARA EDINA: *A ferencesek könyvhasználata a középkorban.* In: *Kultúra – Művészet – Társadalom a globalizálódó világban. A kultúrákövetítés elmélete és gyakorlata c. 2006. március 6–8. között rendezett nemzetközi konferencia előadásai.* Felelős szerk. T. KISS TAMÁS. Szeged: SZTE JGYPK Fel-
nőttképzési Intézet, 2007. 168–172. p.; uéz: Módszertani Közlemények, 2009/2. 86–91. p.

Ferencesek Szakolcán a 15–17. században

„E lejtőn, ott hol némileg megenyhül
meredeke, egy nap jött e világra,
egy nap minőt a Ganges partja nem szül.

Azért, ki e helyről beszélni vágyna,
ne mondja Ascesi, mert nem igazság,
mert Napkelet név illik ily csodákra.”

(Dante: *Isteni színjáték*)¹⁰

A ferences rend történetét végigkísérte a szegénység értelmezése körüli vita, mely már Assisi Szent Ferenc életében elkezdődött. Ennek egyik csúcspontja a 14. század végén volt, melynek következtében megalakult a rendnek egy új ága, amely a szegénységet szigorúbban értelmezte. Obszervánsoknak nevezték magukat, mert Ferenc, a rendalapító eredeti elképzeléseit ők tartották meg szigorúbban (obszarvunt). Az 1440-es években több, „fegyelmében meglazult, már hosszabb ideje fennálló ferences (mariánus) rendházat vettek át,” pl. az esztergomit, a sárospatakit, az újlakit, a szécsényit.¹¹ 1448-ban alakult meg az önálló magyar obszerváns provincia. Mivel az elvált és külön csoportot alkotó ferencrendűek helytartója már kezdetben is az Üdvözítő kinszenvedésének jeleit vésette a rendtartomány közös címerébe, ezért magukat szalvatoriánusoknak nevezték, a volt „ingatlanos ferencrendűek” pedig a mariánus elnevezést kapták.¹² A ferences barátok az obszerváns tartomány megalapításával igen nagy sikert értek el. Egy olyan új irányzatot juttattak érvényre, amelynek óriási, vonzó hatása volt.¹³

A 15. században a szalvatoriánus ferenceseknek negyvennégy kolostoruk épült Magyarországon, így pl. a galgóci, az okolicsnai, a sóvári és a füleki. A szakolcai ferences rendházat 1467-ben alapították¹⁴ Valentinus Szigeti¹⁵ vikáriátusa alatt, s az első

10 DANTE ALIGHIERI: *Isteni színjáték*. Ford. BABITS MIHÁLY. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986. 36. (Babits Mihály művei)

11 FÜGEDI ERIK: *Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon*. In: Uő: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek: Tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest: Magvető, 1981. 83. (a továbbiakban FÜGEDI 1981) – MÁLYUSZ ELEMÉR: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971. – KARÁCSONYI I. 1923. 326, II. 1924. 160–161.

12 *Analecta Monumentorum Hungariae Historicorum Literariorum* Maximum inedita, quae collegit, recensuit et partim typis commendavit FRANCISCUS TOLDY; ac commentariis, epilogo et indice aucta publici iuris facienda curavit GEISA ÉRSZEGI. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986. 296. – KARÁCSONYI I. 1923. 378.

13 FÜGEDI ERIK: *A szerzetesrendek a középkori Magyarországon*. In: *A katolikus egyház Magyarországon*. Szerk. SOMORJAI ÁDÁM, ZOMBORI ISTVÁN. Budapest: Magyar Katolikus Püspöki Kar Egházttörténeti Bizottsága, 1991. 45.

14 *Liber Tabularum 1523–1647*. Helye: Budapest, Magyar Ferences Könyvtár. A Szegedi Alsóvárosi Ferences Rend iratai. Rendet érintő iratok. 20. kötet. (Korábban: Szeged: Csongrád Megyei Levéltár) – FRIDRICH, URBAN: *Historia seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae Ordinis Minorum S. P. Francisci. Cassovia, 1759*. 18. (A továbbiakban: FRIDRICH 1759.) – ŠÁTEK 1946. 12. – Az egyik alapító

szakolcai gvárdián Nicolaus de Moravia volt.¹⁶ Több krónika úgy ír az alapítás körülményéről, hogy az több földesúrnak köszönhető, pl. Czobor Mihálynak. Fügedi Erik azonban azt írja, hogy „...ha áttekintjük az ismert ferences kolostoralapításokat, akkor ... azt látjuk, hogy a mezővárosokban¹⁷ – az egy Szakolcát kivéve – mindenütt a földesuraké a kezdeményezés...” A rend 20. századi történetírója, Karácsonyi sem a földesurakat emeli ki az alapítás történetének leírásakor: „...1467-ben a szakolczi polgárok esetleg 1-2 szomszédos földesúr segítségével új házat emeltek a magyar szigorú ferenczrendűek részére hazánk e határszéli városában.”¹⁸ A ferences tabulákban és Fridrich munkájában azonban hangsúlyosan szerepelnek a jótevő földesurak nevei.¹⁹

Arról nem esett még szó, hogy miért is jött létre a magyar-morva határon a szakolcai kolostor. Karácsonyi úgy véli, hogy az obszerváns ferencesek nagy segítségére voltak Hunyadi Mátyásnak az 1467-ben kezdődő cseh elleni háborúban azáltal, hogy „...buzgón hirdették, mily jó cselekedetet visz végbe, aki a cseh eretnekek ellen harcol”, vagy legalább pénzzel támogatja a háborút. Az ebben az időszakban Északnyugat-Magyarországon létrejött ferences kolostorok alapítása azért volt szükséges, mert az itt élő „...atyák a cseh felvidéki rablásai és pusztításai által a vallásos életben okozott sebeket gyógyítgassák.”²⁰

Czobor Mihály köznemes lehetett, aki valószínűleg az alapítás után nem sokkal meg is halt. Csejtei várnagy (1446), borsodi és gömöri ispán (1453–1456), majd aludvarmester (1456). Hunyadi Mátyás uralkodása elején budai várnagy (1458–1467), s budavári udvarbíró volt (1467). Harcolt a husziták ellen. A Czobor-család fő birtoka 1489-től Holics vár és uradalom (Nyitra vármegye). NAGY IVÁN: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. III. köt.* Budapest: Helikon, 1988. – „1442-ben Czobor Mátyás és Czobor Mihály budai kapitány és udvarmester új adományt kap Czoborszentmihályra.” SZLUHA MÁRTON: *Bács-Bodrog, Csanád, Liptó, Nyitra, Udvarhely és Vas vármegyék nemes családjai* [elektronikus dokumentum]. Budapest: Heraldika, 2005. – Több forrás is említi Tárcsai (Tarcsa, Tarcai) János nevét, így Fridrich és Karácsonyi is: „A jótevők közt említi a hagyomány a sárosmegyei Tarczay Jánost. Lehet, hogy ő, mint Mátyás király hadainak kapitánya, akkor, az 1467–71-es években csakugyan e vidéken tartózkodott s az építkezést támogatta.” KARÁCSONYI II. 1924. 154.

15 Szigeti Bálintot az 1465-ös szerémújlaki közgyűlésen választották meg helytartónak, majd az 1468-as szalárdin újraválasztották. Nagy szerepe volt abban, hogy a szécsényi ferences kolostor az obszervánsoké maradt, hiszen a 15. században is több kolostorért küzdöttek a mariánusok és az obszervánsok. Az 1469-es velencei egyetemes gyűlésen a két fél – Igali Fábián és Szigeti Bálint személyében – megállapodott arról, hogy az obszervánsok visszaadják a szécsényi kolostort. Ez az ígélet azonban nem valósult meg az obszervánsok pártfogóinak (többek között Hunyadi Mátyás anyjának, Szilágyi Erzsébetnek) köszönhetően. A huzavona végeredménye az lett, hogy a mariánusok lemondtak a szécsényi rendházzól, cserébe Debrecenben maradhattak. KARÁCSONYI I. 1923. 67–68.

16 1469-ben a pápai követ megbízottja volt. Feladata az volt, hogy hirdessen hadjáratot a cseh eretnekek ellen. Felhatalmazását felhasználva Nyitrai Pálnak és feleségének, valamint Bekeházi Miklósnak engedélyt adott arra, hogy szabadon választhassák meg gyóntatójukat. KARÁCSONYI II. 1924. 154. – *Chronica seu origo Fratrum Minorum de Observancia in Provincia Boznae et Hungariae Christo Jesu militantium ab anno 1313–1656.* Helye: Budapest, Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár. A Szegedi Alsóvárosi Ferences Rend iratai. Rendet érintő iratok. 20. kötet. (Korábban: Szeged: Csongrád Megyei Levéltár) (A továbbiakban: *Chronica seu origo Fratrum*) (hátsó kötéstábla belső oldalán).

17 FÜGEDI 1981. 477. – Ezt a nézetet idézi: ERDÉLYI GABRIELLA: *Egy kolostorper története: hatalom, vallás és mindennapok a középkor és az újkor határán.* Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 2005. 193. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 38.) Fridrich a következő szavakkal kezdi a szakolcai kolostor történetét: „In Regia Liberaque Civitate Szakolcensi...” FRIDRICH 18.

18 KARÁCSONYI II. 1924. 154.

19 FRIDRICH 18. – *Liber Tabularum 1523–1647.* 155.

20 KARÁCSONYI I. 1923. 344.

Az alapítás körülményeiről legbővebben a szlovák szakirodalomban olvashatunk. Uševlad Jozef Gajdoš és Jozef Šatek tanulmányaiban a cseh-morva vidékeken hódító huszitizmust, az ott élő eretnekek elleni harcot emelik ki. A 15. század első felében Szokolca városa többször is a cseh husziták támadásának célpontja volt. Mátyás király ekkor Nyugat-Magyarországon, Szokolca közelében harcolt, a cseh koronát akarta megszerezni. A csehek uralkodója ekkor Mátyás volt apósa, a huszita Podjebrád György volt. Az évekig tartó háborúskodás eredménye az lett, hogy Mátyást 1469-ben a katolikus cseh rendek az olmützi székesegyházban megválasztották cseh királynak.²¹ Magyarország Morvaországgal bizonyos mértékig egyfajta egységet alkotott, mely abban is megnyilvánult, hogy a király a morvákat szolgálatába fogadta. Támogatta a morva származású személyeket, s a szerzetesek egy része is onnan jött Magyarországra, pl. a ferencesek szakolcai templomát 1484-ben nem az esztergomi érsek szentelte fel, hanem Andrej Brnenský morvaországi püspök; az elsőként emlegetett guárdián, Miklós is morva származású volt (Nicolaus Moravus).²² Gajdoš nem tartja kizártnak, hogy talán éppen Hunyadi Mátyás parancsára jöttek a ferencesek Szokolcára. „A ferencesek Krisztus tiszta tanainak kipróbált katonái, akiknek a veszélyes magyar-morva határon a katolikus ortodoxia bátyájaként kellett szolgálniuk.” Ittlétük ezért is volt rendkívül fontos.²³

Az 1475-ös szerémújlaki közgyűlésen határozták el a magyarországi obszerváns rendtartomány felosztását tíz örségre, amely közel hetvenöt évig maradt érvényben.²⁴ A felosztásból még nem derül ki, hogy Szokolca a tizedik, szécsényi örségbe tartozott,²⁵ erre vonatkozóan csak 1516-ból van adatunk.²⁶ Ebbe az örségbe tartozott még Fülek, Galgóc, Szécsény és Vámos.²⁷

Az 1526 utáni események a szakolcai ferencesek életét, működését is érintették: az örségek egy része megszűnt vagy átalakult. Mindehhez hozzájárultak még a reformáció és a helyi háborúszások okozta veszteségek.

1535-ben a szakolcai rendház elnéptelenedett, ugyanis pestis pusztított a környéken. A kolostor lakói egy laikus kivételével meghaltak, s az akkori guárdián, Petrus de Trubin maradt itt mint plébános.²⁸ A kolostor minden értéktárgyat (kelyheket, úrmutatókat, keresztek, paténákat, kazulákat és sok egyéb tárgyat, valószínű, hogy a könyveket is) átvitték a parókia templomába. Ezek nem is kerültek vissza, míg a császár a Bocskai-féle felkelés évében vissza nem adta a ferenceseknek. A szomorú eseményt

21 KUBINYI András: *Mátyás király*. Budapest: Vince Kiadó, 2001. 66–69, 72. (Tudomány – egyetem. Történelmi életrajzok)

22 ŠATEK 1946. 12.

23 GAJDOŠ: *Františkáni na Záhori*, 2–3. – ŠATEK 1946. 12–13.

24 KARÁCSONYI I. 1923. 347, 378.

25 Az első örség az esztergomi, a második a szerémújlakiból és a diakóvárírból alakult ki, a harmadik az erdélyi, a negyedik a jenői, az ötödik a nagybányai (bányai), a hatodik az ozorai, a hetedik a sárospataki, a nyolcadik a „tótországi”, a kilencedik az uzsza-szentléleki, a tizedik pedig a szécsényi volt.

26 VARJÚ ELEMÉR: *A gyulafehérvári Batthyány könyvtárból*. Magyar Könyvszemle, 1901. 264–265. – *Nádasdy-omniárium*, OSZK Oct. Lat. 1220, 108r.

27 Lucas Wadding Sagent is említi: *Annales Minorum seu trium Ordinum a S. Francisco institutorum, ab anno 1541 continuati a pluribus viris eruditiss.* Tom. XV. (1492–1515). Ed. 3a. Quaracchi, 1933. 405.

28 Gajdoš úgy fogalmaz, hogy „...amikor a kolostor összes lakója meghalt, a kolostort a helyi pap foglalta el”. GAJDOŠ 4.

több forrás, krónika is megemlíti, a Somlyai Mihály által írt rendi krónikában olvashatunk a legtöbbit erről.²⁹

A források szerint a szakolcai kolostorban harminc évig nem éltek ferences barátok. A visszatérés pontos dátumát nem ismerjük, mert eltérő adataink vannak az újrakezdést illetően. A *Chronica seu origo Fratrum* szerint 1563-ban újra laktak ferencesek Szakolcán, s a gvárdiánt is megnevezi Johannes de Csík személyében. Vele együtt húszan éltek a kolostorban.³⁰ Az 1563-as évszám mellett még 1561-et vagy 1565-öt olvashatunk a krónikákban.³¹ Az 1560-as évek elejétől „volt tehát ezentúl legalább egy nyugalmas fészek, ahol a küzdelmekre, szenvedésekre készülhettek s magukat a hitújítók támadásai ellen felvértezhették.”³²

Az 1565-ös év másik fontos eseménye az, hogy tíz fővel hittudományi főiskola jött létre a Morva-menti városban. A tanulók a gvárdiánnal, Franciscus de Barillával érkeztek.³³ Az iskola működése sem volt folyamatos, hiszen a különböző hadi események miatt több esetben szüneteltetni kellett az oktatást. Igazán jelentőssé majd a 17. században válik, s a gyöngyösi mellett a barátok egyik legfontosabb oktató műhelye lesz.

Miután 1576-ban a galgócit, 1581-ben pedig a bákói kolostort is elveszítette a rend, a szalvatoriánusoknak a történeti Magyarországot tekintve tizenkilenc évig csak négy kolostora maradt: a csíksomlyói, a gyöngyösi, a szakolcai és a szegedi. A *Chronica seu origo Fratrum* szerint azonban már 1576-ban, Galgóc elvesztésével csökkent négyre a kolostorok száma.

1590-től maga a király is hozzá akart járulni az iskola fenntartásához, működéséhez, ezért évente 100 aranyat adott a kolostornak a szakolcai harmincadból.³⁴

1603-ban Újlaki Imre társaival Szakolcára érkezett. Hadadról menekült, miután híret vette Székely Mózes kolozsvári ostromának.

29 „Item sub ista reuolutione Con(ven)tus Zakolczensis fuit relictus ob magnam Pestilenciam ... mortui fuere praeter unum Laicum et ille descensit Fuit tunc Guardianus Pr. Petrus de Trubin. Deinde mansit Parochus Ci(vi)t(a)tis in Monasterio fere Annis 30. et o(mn)ia ornamenta Monasterij tum etiam Argentea acceperunt Cuius ad Templum Parochiale et ne f(rat)res supplicarent Imperatori Maximiliano pro restitutioni illarum rerum etc. Monasterio ablatarum Dederunt D(omi)ni cuius quatuor prata pro foeno f(rat)ribus. Et sic illae res manserunt apud illos Calices, Monstrancia, Cruces, Patenae, Casulae et aliae multae quas ego fr. Michael Somliai quis haec scribo uidi.” *Liber Tabularum 1523–1647*. (Somlyai) 62v. – Hasonló beszámoló olvasható a *Chronica seu origo fratrum*ban fol. 72v – FRIDRICH 18. – MAJLÁTH BÉLA: *A szakolcai ferenczrendi könyvtár XVII. századi történetéhez*. Magyar Könyvszemle, 1882. 296. – Karácsonyi munkájában 1536 áll (de ez valószínű, hogy elírás/félrenyomatás, hiszen az általa használt források mindegyikében 1535 szerepel): KARÁCSONYI II. 1924. 155. p.

30 *Chronica seu origo Fratrum*, fol. 77.

31 „Zakol. Iterum a f(rat)ribus occupata. Guar(dianus) Fran(ciscus) de Barilla.” *Chronica seu origo Fratrum*, fol. 54. margó. – VINCENTIUS BLAHÓ–VINCENTIUS VEREBÉLYI: *Annales Provinciae SS. Salvatoris II. 1440–1898. fol. 70v*. Az 1561-es eseményeknél: „Anno 1561 Celebratum est Cap(itu)l(u)m Pro(vincia)le in Con(ven)tu Lyptouiensi in quo eligr. in Ministrum Pro(uincia)lem P. Emericus de Thuis 10. Junij iam quinto. Hoc anno induerat ibidem Fr. Dionysius de Sauoly Laicus Senex, qui potquam multis annis mansisset in Con(ven)tu Sacolczensi. Sacristianus et Portarius ibidem obdormiuit in D(omi)no Anno 1613.” fol. 70. – KOŠIK 1996. 20: 1561. (Košík adatai, leírásai lényegében teljesen meggyeznek Šatekével.) – KARÁCSONYI I. 1923. 421: 1561.

32 Uo.

33 KARÁCSONYI II. 1924. 155. – Valószínűleg nem véletlen, hogy Franciscus de Barilla ment Szakolcára, ugyanis állítólag csak ő tudott szlovákul. GAJDOŠ 35.

34 GAJDOŠ 36.

1605-ben a barátoknak még kétszer kellett elhagyniuk egy rövid időre a rendházat. Többen a szomszédos településekre (pl. a hradistyei kolostorba, a ciszterciek rendházába, a morvaországi Velehradba) és országokba (pl. Lengyelországba) menekültek. Először Bocskai hadai dúlták fel a várost³⁵ (Galgóc és Nyitra után), majd a császáriak fosztogattak.³⁶ A barátok az egyházi kellékek és az akkor már valószínűleg jelentős könyvtár egy részét újra elmenekítették, és nagyjából a közelben fekvő hradistyei kolostorban rejtették el.³⁷ A német katonák sok felszerelést, liturgikus tárgyat (köztük könyveket) elégették, összetéptek vagy elvittek. A katonák – akik Somlyai Mihály szerint szinte mindannyian bohémiai, sziléziai és morvaországi eretnekek voltak – kegyetlenségéhez tartozott, hogy ferenceseket is felkoncoltak. Ezek védelmére katonatársaikkal szemben néhány lengyel katona kelt.³⁸ Várad János atyát pl. szinte teljesen lemeztelenítették, pendelyre (combkötőre) vetkőztették, kezét hátrakötötték, s úgy lökdösték ki a városon kívülre. Kezeiről a kötelet végül egy lengyel ezredes vágta le.³⁹

A szakolcai kolostor elnéptelenedése (leszámítva azt, hogy az elhagyott kolostorban a német katonák asszonyokkal háltak – Somlyai beszámolója szerint)⁴⁰ azt jelentette, hogy a királyi Magyarországon a szalvatoriánusoknak nem maradt kolostoruk, hiszen Gyöngyös és Szeged a Hódoltságban, Csíksomlyó pedig Erdélyben helyezkedett el.

35 Homonnai Drugeth Bálint is ír naplójában a szakolcai eseményekről: *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn: emlékiratok és iratok Bocskai István fejedelem és Lalla Mehmed nagyvezír találkozójáról 1605. november 11.* Közreadja CSONKA FERENC és SZAKÁLY FERENC. Budapest: Európa, 1988. 104. (Bibliotheca Historica)

36 *Liber Tabularum 1523–1647.* 62v: „Anno aut 1605 temp(or)e Boczkaiana rebellionis qn. Imp(er)atoris Rudolphi milites expugnauerunt Ci(vi)t(a)tem per Germanos milites o(mn)ia illis ablata sunt, tam ex sup(er)iori quam inferiori Sacrista illorum [...]”

37 *Chronica seu origo Fratrum*, fol. 81.: „...et iterum eodem Anno milites Imp(er)atoris Rudolphi expugnarunt Civi(t)a)tem Zakolczen(sis) et totam deuastarunt et f(rat)res ex Monasterio eiecerunt O(mn)ibus Libris et alij supellectilibus destructis et [...] fuit Con(ven)tus uacuus plusquam per Annum f(rat)res confugerunt ad nouiter receptum Conuentum Hradiscensem qui erat antea 60 Annis uacuus in tota aut Ci(vi)t(a)te uix erant 10. homines Catholici quamuis habuerunt Cathol(icum) Plebanum.” – A császáriak dúlásáról a jezsuiták jelentéseiben is olvashatunk: *Jezsuita okmánytár. I/1–2. Erdélyt és Magyarországot érintő iratok 1601–1606.* Sajtó alá. rend. BALÁZS MIHÁLY, KRUPPA TAMÁS, LÁZÁR ISTVÁN DÁVID, LUKÁCS LÁSZLÓ. Szeged: JATE Régi Magyar Irodalom Tanszék, 1995. (Adattár 34.) 346. levél 456. p.: „Patres e divi Francisci familia ex oppidis Galgotio et Szakolcza eieci, omnes passim viri ecclesiastici terrore furoris huiusque calviniani relicta patria, pars in Polonia, pars Moraviam, Austriam, Styriam aliaque loca tutiora, qua cuique commodum ac proximum erat, dilapsi.”

38 *Liber Tabularum 1523–1647.* 157r–v: „Iterum Anno 1605 insurrectione Ungarorum facta contra Rudolphum Imperatorem occupantibus Ungaris Ci(ui)t(a)tem Germanis aut expugnantibus septem f(rat)res manebant in Con(ven)tu. Germani o(mn)ia. Supellectilia praedarunt multa Gradualia Antiphonalia, Psalteria in membrana antiqua manuscripta. Combusserunt consciderunt partim absteruerunt. F(rat)res etiam fuissent mactati. ab ijsdem missi milites Poloni quidam Breztoczki no(m)i(n)e. f(rat)res eduxiczet(?) et defendisset.”

39 *Liber Tabularum 1523–1647.* 162: „Item anno 1605 in Conuentu Sacolczeni cum ab haidonibus Ungaris Boczkaianis recepissent Ciuit(a)tem Milites Germani Rudolphi Imperatoris Spoliata tota Ciuitatis et etiam Conuentu. F(rat)res ualde uexarunt et mactassent etiam quia erant fere o(mn)es haeretici Bohemi, Silesitae, Morau quendam P(at)rem F(at)rem Joannem de Varad in Ordine bene meritum(?) et Con(ven)tus Praesidentem, totaliter denudarunt usque ad femorale et sic nudum ligatis ad tergum manibus percipientes(?) duxerunt extra Ciuitatem quem uidens quidam Colonellus liberauit de manibus eorum.” – ŠATEK 1946. 37.

40 *Liber Tabularum 1523–1647.* 157. „Germani milites cum mulieribus mambant [dormiebant] intus.”

Újlaki Imre provinciális egyik legfőbb feladatának azt tekintette, hogy visszaszerezze a szakolcai kolostor mellett a galgócit, a székelyudvarhelyit és a gyulafehérvárit. Az elűzött rendtagok megpróbálták visszamenni Szakolcára. Különösen bíztak Franciscus Dietrichstein kardinálisban,⁴¹ aki akkor Szakolcán lakott. Távozása után azonban a lutheránus Lobkovic Poppel báró nem engedte be őket sem a kolostorba, sem a város területére. A ferencesek hiába kérték a kardinálist, hogy segítsen nekik. A báró nem engedett, nekik pedig el kellett menniük a városból.⁴² Újlaki Imre 1606. december elején ismét levelet írt Dietrichsteinnek. Próbálta minél hamarabb lezárni ezt az ügyet, hiszen közeledett a tél, a szerzeteseknek pedig szinte semmilyen ruhájuk nem volt. Már másfél éve élnek száműzetésben, írja Újlaki, egyesek a hradistyei kolostorban, mások pártfogóiknál. Ismét kéri, hogy adassa vissza nekik a rendházat. A szakolcai kolostort azonban csak 1607. június végén sikerült visszakapni, amikor Bocskai István meghalt, „s a morva főurak megbizonyosodhattak a béke állandó voltáról”.⁴³

Ezen események után a lassú gyarapodás évei, évtizedei következtek, melyet sem a további 17. századi, sem a 18. század eleji katonai események nem tudtak igazán visszavetni, megszakítani. A szakolcai rendház továbbra is a rend egyik legfontosabb kolostorára maradt. A kolostor lakóinak létszáma fokozatosan növekedett.

1619-től, a Bethlen Gábor-féle hadjárat Szakolca környéki katonai támadásainak idején sokat szenvedett a kolostor.⁴⁴ Először az erdélyi fejedelem, majd a császár katonái is megszállták a várost. A nikolsburgi békekötésig Bethlennek Szakolcán volt a főhadiszállása (1621. december–1622. január). A békekötés értelmében Bethlen átadta a várost a császárnak, hamarosan azonban megint katonák vonultak be Szakolcára. 1623. október 23-án, a császári csapatok kivonulása után, a város ismét Bethlen Gáboré. A ferencesek a morvaországi Hodonínba menekültek. 1626-ban folytatódott a háború, karácsony előtt egy héttel Wallenstein hadai vonultak át a siralmas állapotban lévő Szakolcán.⁴⁵

Húsz év sem telt el a Bethlen Gábor vezette hadjárat után, újabb támadásoktól kellett tartani, hiszen 1643-ban a svéd csapatok eljutottak Brünnig. 1644-ben Puchaim császári ezredes vezetett hadat Szakolcáról I. Rákóczi György ellen, augusztusban Rákóczi csapatai vonultak be Galgócra és Szakolcára. 1645 áprilisában járványos betegségben szenvedő svéd katonák érkeztek a városba. Augusztustól decemberig ötezer ember halt meg, a kolostor lakói közül pedig tizenkét barát. A rendház épülete is nagy károkat

41 Franciscus Dietrichstein (Madrid, 1570 – Brünn, 1636): herceg, olmüci érsek-bíboros. A morvaországi protestánsok harcos ellenfele. Mikor Bocskai hadai (1605) Morvaország határára értek, Dietrichstein lovashada élén elfoglalta Szakolcát. Később Morvaország helytartója, ahol erőszakos térítéseiről híresült el. Részt vett Nikolsburgban a császár és Bethlen Gábor között kötött béketárgyalásokon. Birodalmi herceg, Protector Germaniae, majd osztrák császári helytartó. Gazdag nikolsburgi könyvtára részben a harminc éves háborúban pusztult el, részben pedig a svédek vitték el. Ma egy része Svédországban található meg.

42 *Annotationes de rebus antiquis*. Karácsonyi jegyzete szerint (1923. 434.) az irat a csíksomlyói kolostorban volt, de sajnos, Muckenhaupt Erzsébet tájékoztatása szerint, jelenleg nincs meg.

43 Uo. – KARÁCSONYI I. 1923. 433–435.

44 „Bethlen Gábor krónikásai” is többször említik Szakolcát, ottani táborozásaikat: KRAUSS GYÖRGY: *Erdélyi krónika; Thurzó Szaniszló naplója a II. Ferdinánd és Bethlen Gábor közti fegyverszüneti tárgyalásokról*. In: *Bethlen Gábor krónikásai*. Budapest: Gondolat, 1980. 150, 239, 245, 249. (Bibliotheca Historica)

45 ŠATEK 1946. 40–41. – Skalica, Mestský archiv 8, 362, 547, 661, 620, 621, 685, 686. (Jozef Šatek jegyzetei.)

szenvedett, hiszen a csatározások következtében részben leégett. A javításokat több évig végezték. A várossal való elszámolásban kapunk erre vonatkozóan adatokat: 1648-ban a kolostor 19 ezer téglát kapott, 1652-ben téglát és meszet, 1653-ban egy hordó meszet és háromezer téglát, 1654-ben húsz hordó meszet és háromezer téglát, 1655-ben kilenc hordó meszet és kétezer téglát, 1656-ban pedig hatezer téglát.⁴⁶

Szokolca földrajzi elhelyezkedéséből adódott, hogy nemcsak magyar, hanem szlovák nemzetiségű ferencesek is szolgáltak a kolostorban. A provincia felső vezetésében az ellentétek a 17. század közepétől egyre erősebbek lettek. 1653 óta hol magyar, hol szlovák nemzetiségű volt a provinciális, amit az 1665-ös közgyűlésen szóvá is tettek, s a béke és a nyugalom érdekében ezt meg akarták szüntetni: „...többé ne tekintsek a vért, vagy származást, hanem a választandók életét, erkölcsét és kormányzati okosságát. Ennél fogva akár magyar, akár tót, akár cseh, akár német, akár dalmát, vagy akármiféle más nemzetiségű legyen is az alkalmas, de különben a rendtartományba tartozó férfiú, azonban életére, erkölcsére, okosságra nézve kiváló, azt kell a választásra előterjeszteni és megválasztani. A provinciális mellett azonban az ör mindig más nemzetiségű legyen, a kormánysegédek közül pedig eddigi szokás szerint kettő az egyik, kettő a másik nemzetiségből választassék.”⁴⁷

A városban a jezsuita rend is le akart telepedni. Turkovics György atya 1649 előtt Weselényi Miklóst küldte Szokolcára, hogy nézzen körül, milyen lehetőségek vannak számukra.⁴⁸ Ekkor még nem tudott megegyezni a város vezetésével, erre majd csak 1659-ben került sor. 1659. június 13-án a magisztrátus szavazással döntött, s engedélyezte a jezsuitáknak a letelepedést. Kikötötték, hogy ne okozzanak kárt ittlétükkel, és ne vegyenek el földterületeket a város határain túl. A tiltás az erdőkre, a ligetekre, a szőlőkre, a legelőkre, a halastavakra, a malmokra is vonatkozott, minderről biztosítékot is kértek tőlük. 1659. december 31-én a szenátus minden tagja bejegyeztet abba, hogy átadják a jezsuitáknak a megállapodást. Az okiratban a város bírása és Szokolca szabad királyi város vezetősége megerősítette, hogy Sztankovics János és Kubica Vencel atyák kérésére a város megengedi a jezsuiták letelepedését, amint ezt már június 13-án megszavazták. A jezsuitáknak egy másolatot is adtak az 1660. január 1-jén kelt okirattól.⁴⁹

1661–1663 között a török ellen induló német csapatok ismét átvonultak Szokolcán.

A Thököly-felkelés eseményei sem hagyták érintetlenül a várost: a Morvaországból érkező császári seregek vonultak be. A ferenceseknek több kellemetlenségük is volt, melyek közül az egyik legnagyobb az, hogy Leonard Ondrejkovics gvardiánnak felróták, hogy a barátok a felkelőkkel szimpatizáltak.⁵⁰

A ferences renden belül – a mariánusok, a szalvatoriánusok, a ladislaiták és a bosnyákok között – a 17. század második felében is napirenden voltak az egyes kolostorok hovatartozásáról és a kolostorépítésekről szóló viták. 1689-ben Antonius Lazari (Lázárffi)⁵¹

46 ŠATEK 1946. 40–41. – Skalica, Mestský archív 21, 21. I. 1597. (Jozef Šatek jegyzetei.)

47 KARÁCSONYI I. 1923. 466. (nem adta meg a forrását.)

48 ŠATEK 1946. 106. – Lukács László adatai szerint csak 1662-től létezett Szokolcán rezidencia: Szokolczensis Residentia: P. Matthaues Padiela superior, P. Daniel Mitis professor scholarum, P. Wenceslaus Kubiey concionator: LUKÁCS LÁSZLÓ S. I.: *Catalogi Personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. III. (1641–1665)*. Romae: Institutionum Historicum S. I., 1990. 720.

49 ŠATEK 1946. 107.

50 Uo. 100.

teljhatalmú biztos Galgócrá hívta össze a felek képviselőit. Az összejövetel legfontosabb eredménye a *Decretum Lazarianum* volt: a határozat kimondja, hogy a határvonalat Szakolca, Nyitra és Vác irányában vonják meg, s az ettől délre eső kolostorok a mariánusoké, az északra és keletre esők pedig a szalvatoriánusoké. A döntés értelmében a szalvatoriánusoknak át kellett adniuk Sümegyet, Veszprémet és Pestet, a mariánusoknak pedig a pruszkai és a beckói rendházat. A szalvatoriánusok kényszeredetten, de aláírták a határozatot. Körülbelül két hónap múlva azonban, miután átadták a sümegi kolostort, mégis megfellebbezték a döntést, amit azonban mind Szelepcsényi György (1689), mind az uralkodók, I. Lipót (1690), majd III. Károly (1716), megerősítettek.⁵²

A 18. században tovább folytatódott a gyarapodás, de a megpróbáltatásokból is kijutott a szakolcai ferenceseknek. 1729-ben leégett a város a rendházzal együtt, amely 1757-re kapta meg a ma is látható formáját.

A SZAKOLCAI FERENCESEK A SZÁMOK TÜKRÉBEN

Karácsonyi János rendtörténete második könyvének harmadik szakaszát (A salvatoriánus ferenczrendűek története 1517-től 1605-ig) a következő mondatokkal kezdi: „E nyolczvannolcz évnvi időszak a nagy gyümölcsözés időszakának indult és e helyett lett a gyász, a hanyatlás, a külső és belső pusztulás időszaka. 70 kolostorban legalább 1500 szerzetes testvér fogadta örömmel híret annak, hogy az ő felfogásuk győzött s hogy az ingatlanos magyar ferenczrendűek is teljesen elfogadták a szent szegénységet nem csupán személyeikre, hanem házaikra nézve is. Kilenczven év mulva pedig mindössze öt omladozó, rossz kolostorban mindössze harmincz szerzetes éldegélt rettegve a külső és belső ellenségtől.”⁵³

A már említett 1475-ös szerémújlaki közgyűlésről fennmaradt összeírás nem tartalmazza a rendházak tagjainak neveit, csak a kolostorok és a ferencesek összesített számadatait.

1523-ban még mindig 10 őrség volt, ahogyan 1475-ben felosztották a magyarországi szalvatoriánus rendtartományt. A barátok létszáma ekkor 1472 fő volt:⁵⁴

	őrség neve	rendtagok száma
1.	Custodia Strigoniensis, habuit F(rat)res	225
2.	Custodia Vylak, habuit F(rat)res	120
3.	Custodia Transilvaniae, h(ab)uit F(rat)res	218
4.	Custodia Jeneo, h(ab)uit F(rat)res	145
5.	Custodia Ozorae, h(ab)uit F(rat)res	165
6.	Custodia Baniae, h(ab)uit F(rat)res	116

51 Volt krajnai provinciális.

52 KARÁCSONYI I. 1923. 496–497.

53 KARÁCSONYI I. 1923. 377.

54 *Liber Tabularum 1523–1647*. fol. 40v – *Chronica seu origo Fratrum*, fol. 62v. – A számadatok Fáy Zoltán szerint valószínűleg csak a felszentelt papok számát jelentik.

7.	Custodia Patak, h(ab)uit F(rat)res	98
8.	Custodia Sclauoniae, h(ab)uit F(rat)res	153
9.	Custodia S. Spiritus, h(ab)uit F(rat)res	150
10.	Custodia Szetsien, h(ab)uit F(rat)res	82
	Summa F(rat)rum	1472

A szécsényi őrseg, amelybe Szokolca is tartozott, a barátok létszámát tekintve nem volt sem a legnagyobb, sem a legjelentősebb. Idővel azonban a számok változtak. Az őrségek átalakultak, számuk fogyott, s mire már csak négy kolostor volt a magyarországi szalvatoriánus provinciában, gyakorlatilag már nem is léteztek.

Az 1531-es nagyváradai közgyűlés jegyzőkönyve az első ismert, fennmaradt jegyzőkönyv.⁵⁵ Ebben az évben csak nyolc őrseg (az esztergomi, az erdélyi, a bányai, az ozorai, a pataki, a szlavóniai, a szentléleki és a szécsényi) létezett, s az őrségekben lévő gvárdiánok nevei vannak összeírva.⁵⁶ A fráterek számát nem ismerjük.

1533 azért lenne fontos a számunkra, mert ebből az évből olyan összeírások is ránk maradtak, amelyekben nemcsak az őrségek (az esztergomi, az erdélyi, a jenői, a bányai, az ozorai, a pataki, a szlavóniai, a szentléleki és a szécsényi), s az azokban szolgáló gvárdiánok nevei vannak összeírva, hanem az egyes rendházakban lakó ferenceseké is (Numerus fratrum Prouinciae S. Saluatoris sub hoc Capitulo). Így arra vonatkozóan is van adatunk, hogy a magyarországi szalvatoriánus provinciában és az egyes őrségekben hányan teljesítettek szolgálatot. Sajnos azonban két őrseg, a pataki és a szécsényi (amelybe a szokolcai kolostor is tartozott) jegyzőkönyve nem maradt fenn.⁵⁷

1535-ben újra összeírták a kolostorokban élőket, s a számok már egyértelműen a fogyást, a hanyatlást mutatják.⁵⁸

	őrseg neve	kolostorok száma	rendtagok száma
1.	Custodia Strigoniensis, habuit F(rat)res	6	104
2.	Custodia Vylak, habuit F(rat)res	nincs adat	nincs adat
3.	Custodia Transilvaniae, h(ab)uit F(rat)res	10	187
4.	Custodia Jeneo, h(ab)uit F(rat)res	7	134
5.	Custodia Ozorae, h(ab)uit F(rat)res	4	66
6.	Custodia Baniae, h(ab)uit F(rat)res	5	88
7.	Custodia Patak, h(ab)uit F(rat)res	nincs adat	elveszett

55 „In Nomine D(omi)ni Amen. Incipiunt quaedam annotationes. In Prouintia Hungariae S. Salvat. ab Anno 1531 in Capitulis qui Officiales electi et in quolibet Conuentu quot F(rat)res extitere. Hoc Anno fuit Cap(itu)l(u)m Varadini, quis fuit electus Minister Videre licebit folio 50. De Caeteris Officialibus infra uidebis hoc ordine. Ad Cap(itu)l(u)m G(e)n(era)li Custos Custodum V. P. F. Nicol. De Brosyaco C. Strigonien(sis). Item Discretus Prouin(ciae) Fr. Benedictus de Asszonfalua deputatur, qui et Scriba R. P. Ministri.”

56 *Chronica seu origo Fratrum*, 63r–64r.

57 Uo. 64r–72r. – „A pataki és a szécsényi kusztódiák hiányoznak. G. Kaizer Nándor.” 72r.

58 *Chronica seu origo Fratrum*, fol. 72v.

8.	Custodia Sclauoniae, h(ab)uit F(rat)res	8	113
9.	Custodia S. Spiritus, h(ab)uit F(rat)res	6	81
10.	Custodia Szetsien, h(ab)uit F(rat)res	nincs adat	elveszett
	Summa fratrum		773

1544-ben 491 főről tudunk, s ez a szám az 1523-as adatoknak csak az egyharmada.

Somlyai Mihály krónikája szerint a következő években is a ferencesek számának fokozatos csökkenését láthatjuk. 1579-ben már nem is léteztek kusztódiák, annyira kevés rendház maradt. 1581-től kezdve a 16. század legvégéig csak négy kolostor jelentette a magyarországi szalvatoriánus ferences rendtartományt: Gyöngyös, Szeged, Szokolca és Csíksomlyó. A 17. század legelejétől indult meg az újjáéledés, amikor Hradistye, Galgóc, Szécsény, majd a többi rendház is újra benépesült.

1561-ben öt kusztódiát tizenegy rendházzal:

Custodia Strigoniensis: Gyöngyös, Berény, Szeged, prédikátor Egerben

Custodia Transylvaniae: Bákó, Csík

Custodia Bánya: Báthor

Custodia S. Spiritus: Tárnok, Ormosd, Remetincz

Custodia Szécsény: Galgóc, Liptó

1563-ban 109 tagja volt a rendtartománynak, s a szakolcai kolostorban volt a legtöbb ferences barát, 20 fő. A többi kolostorban élők száma: Bákóban 4, Csíksomlyón 8, Galgócon 6, Gyöngyösön 15, Jászberényben 18, Medgyesallyán 4, Nyírbátorban 4, Okolicsnán 10, Ormosdon 5, Remetincen 4, Szegeden 6, Tárnokon 5 fő tartózkodott.⁵⁹

1565: négy kusztódiát kilenc rendházzal:

Custodia Strigoniensis: Gyöngyös, Berény, Szeged

Custodia Transylvaniae: Csík

Custodia S. Spiritus: Tárnok, Ormosd

Custodia Szécsény: Galgóc, Liptó, Szokolca: 11 tanuló fráter

1570: három kusztódiát hét rendházzal:

Custodia Strigoniensis: Gyöngyös, Szeged, prédikátor Egerben

Custodia Szécsény: Liptó, Szokolca, Galgóc

Custodia Transylvaniae: Csík, Bákó

1572: három kusztódiát hat rendházzal:

Custodia Strigoniensis: Gyöngyös, Szeged

Custodia Transylvaniae: Csík, Bákó, prédikátor Váradon

Szécsény: Szokolca, Galgóc

⁵⁹ KARÁCSONYI I. 1923. 420.

Numerus Fr(atr)um Prouinciae hac reuolutione
Gyöngyös: 24, Szeged 6, Csík 7 + 1 novícius, Bákó 3, Szakolca 9, Galgóc 6 fő + a provinciális
Num. 57.

1574: 3 kusztódia öt rendházzal:
Custodia Strigoniensis: Gyöngyös, Szeged
Custodia Transylvaniae: Csík
Custodia Szécsény: Szakolca, Galgóc

1579: már nem is léteztek kusztódiák:⁶⁰
Szakolca, Gyöngyös, Gyula, Csík, prédikátor Váradon

1581: négy rendház:
Gyöngyös, Szeged, Szakolca, Csík

1583: négy rendház:
Gyöngyös, Szeged, Szakolca, Csík

1586: négy rendház:
Gyöngyös, Szeged, Szakolca, Csík
P. Venceslaus Szakolcensis ad Chyk deputatur

1589: négy rendház:
Gyöngyös, Szeged, Szakolca, Csík

1592: négy rendház:
Gyöngyös, Szeged, Szakolca, Csík

1599: négy rendház:
Gyöngyös, Szeged, Szakolca, Csík

1602: a rendházak száma immár öt, s ettől az évtől kezdve fokozatosan emelkedett a rendtagok száma is:

Numerus fratrum sub Anno 1602 usque ad Annum 1605
Gyöngyös 14, Szeged 3, Csík 5, Hadad 5, Szakolca 9
Summa totius Proui(nci)a 36

1605
Gyöngyös, Szeged, Karánsebes, Galgóc, Csík, Szakolca

⁶⁰ *Chronica seu origo Fratrum* 79r: 1576-től már csak négy rendházban élnek ferencesek, hiszen adatai szerint ebben az évben vesztették el Galgócot.

1608: a rendházak mellett már rezidenciák is működtek:
Gyöngyös 12, Csík 4, Szakolca 14, Szeged 4, Hradistye 6,
Residentia: Szécsény 3, Füle 2, Bákó
Numerus fratrum Prouinciae 42

1612
Hradistye, Szakolca, Szécsény, Gyöngyös, Szeged
Rezidencia: Füle, Gyarmat(?)

1613
Gyöngyös, Szeged, Szécsény, Szakolca, Hradistye, Füle, Csík

1616
Szakolca, Hradistye, Szécsény, Gyöngyös, Szeged, Csík
Fülekiensis Presidens Pr. [...]

1622
Gyöngyös, Szakolca, Hradistye, Szécsény, Szeged, Csík,
De loco Fülekiensi [...]
Numerus Fratrum Prouinciae sub hoc Cap(itu)lo
Szakolca 10, 1 provinciális, + egyéb kolostorok lakói: 46, összesen: 57

1626
Szakolca, Gyöngyös, Hradistye, Szécsény, Szeged, Csík

1628-ban a magyarországi szalvatoriánus rendtartománynak hét kolostora volt: a gyöngyösi (26 fráter, 8 novícius), a szakolcai (16 fráter, 4 novícius), a szécsényi, a szegedi (6 fráter), a csíksomlyói, a hradistyei (8 fráter) és a füleki.⁶¹ A következő években, évtizedekben pedig tovább nőtt a rendtartomány kolostorainak és rendtagjainak a száma, s a szakolcai rendház a tabulák adatai szerint továbbra is a legjelentősebbek közé tartozott.

*Káptalanok Szakolcán*⁶²

A rend vezetői a rendi előírásoknak megfelelően háromévenként gyűltek össze (capitulum generale), hogy megválasszák az új tisztviselőket, s áttekintsék az aktuális helyzetet, a tennivalókat.⁶³ A káptalan időpontját az utolsó tanácskozáson állapították meg. 1535-ben Gyöngyösön döntöttek arról, hogy a jövőben nem télen, hanem vagy Pünkösdkor, vagy nyáron rendezzék meg az összejöveteleket.⁶⁴

61 WADDING. LUCAS: *Annales Minorum seu trium Ordinum a S. Francisco institutorum, ab anno 1541 continuati a pluribus viris eruditis*. Tom. XVII. Ed. 3a. Quaracchi, 1934.

62 Lásd az 1. számú mellékletet.

63 KOLLÁNYI FERENC: *Magyar ferenczrendiek a XVI. század első felében*. Századok, 1898. 511–518. – KARÁCSONYI I. 1923. 423, 430–532.

64 *Gyöngyösi-kódex (ferences krónika)*. Acta capituli 1535, 1542. – Kollányi Ferenc jegyzetei.

A közgyűlések legfontosabb forrásai az ún. tabulák vagy jegyzőkönyvek, melyekben össze vannak írva a magyarországi szalvatoriánus ferencesek közgyűlései. Ezt mindig megelőzte egy vizitáció, amelyet a rendfőnök (minister generalis) rendelt el. „Tabula a középkori latinságban azt a fatáblát is jelentette, melyet a szerzetesek a klastromokban a falra akasztottak s hogy mindenkinek szemébe tűnjék, arra irták a heti szolgálattevők neveit s a heti teendők, tudnivalók stb. sorozatát. És e Tabula elnevezés akkor is megmaradt, mikor már nemcsak fatáblára irták fel a hirdetéseket, hanem papirosra és arról olvasták fel.”⁶⁵

A káptalanok több napig tartottak. A vendégek csütörtökön (ünnap előtt) érkeztek meg, de csak szombaton kezdték meg az érdemi munkát, ekkor választották meg nyilvános szavazással az új tartományfőnököt. Elintézték a különböző kérelmeket, megbeszélték a jelentéseket, panaszokat, a vizitátorok beszámoltak munkájukról, végül az új tisztségviselőket is megválasztották.⁶⁶ Miután a jegyzőkönyv elkészült, melyet aláírt a tartományfőnök, a tartományi őr, a négy tanácsos és a rendfőnöki megbízott, lepecsételték és elküldték Rómába, ahol a rendfőnök jóváhagyta. A jegyzőkönyveket több példányban lemásolták, s a példányokat elküldték a rendházakba. „A káptalanok közötti időszakban a tartomány fontosabb ügyeit a tanácsosok gyűlése (congressus definitorii provincialis vagy congregatio intermedia) intézte.” Ez a gyűlés bonyolította le az időközi személyi változásokat, s joga volt arra, hogy a következő közgyűlésig érvényes határozatokat hozzon. Ezen határozatokat is összeírták a ferencesek névsorával együtt, s az ezekről készült másolatokat szintén elküldték a többi rendháznak.⁶⁷

A közgyűlések leírásakor megadják a pontos időt és helyet, megnevezik a provincia legfőbb vezetőit – a régeiket és az újonnan megválasztottakat –, majd számba veszik az őrségeket, a rendházakat, s az azokban élő gyárdiánt és rendtagokat (klerikusok, laikusok, novíciusok, az iskola tanulói és a segítők). Végül felsorolják a hivatalos rendelkezéseket.

A szakolcai ferences rendház jelentőségét többek között az is jelezte, hogy a 17. században a rendszeres káptalanok, a kisgyűlések és a kormánytanácsosi gyűlések nagy részét itt tartották meg, 1576–1696 között harmincegyszer. Ilyen nagy számban csak Gyöngyösön gyűltek össze a barátok. Gyöngyös sokszor azért is volt előnyösebb helyzetben, mert a két legtávolabbi területről idejövőknek, a szakolcaiaknak és a csíkiaknak félúton volt a hódoltság ferences központ – annak ellenére is, hogy mindkét oldal felől át kellett menni a törökök által megszállt területeken. Az 1579–1616 között eltelt harminchét évben azonban egyetlen káptalant sem tartottak Szakolcán. Ennek több oka volt: ebben az időszakban, s különösen a 17. század elején több nagy támadás is érte a várost (pl. Bocskai-hadainak pusztításai), s egy rövid időre a szakolcai kolostorból is el kellett menekülniük a ferenceseknek; továbbá 1581 óta már csak négy rendháza volt a magyarországi szalvatoriánus rendtartománynak (Gyöngyös, Szeged, Szakolca, Csík-

65 *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából*. Szerk. BUNYITAI VINCE, RAPAICS RAJMUND, KARÁCSONYI JÁNOS. II. köt. Budapest, 1904. 462. (A továbbiakban: *Egyháztörténeti emlékek II.*) – FÁY ZOLTÁN: *Egy kevésbé ismert forráscsoport. A ferencesek hódoltságkori történetéhez: szalvatoriánus tabulák a XVII. századból*. In: *A ferences lelkeség ...* 2005. 195. (A továbbiakban: FÁY 2005.)

66 KOLLÁNYI 1898, 517–518.

67 *Egyháztörténeti emlékek ... II.* 462. – FÁY 2005. 195–198. – MOLNÁR ANTAL: *Püspökök, barátok, parasztok: Fejezetek a szegedi ferencesek török kori történetéből*. Budapest: METEM, 2003. 74–75. (METEM-könyvek 41.) (A továbbiakban: MOLNÁR 2003.)

somlyó), s ez a négy rendház az ország négy különböző pontján helyezkedett el. Ezen kívül ott volt a közelben Galgóc is, amely a tabulák adatai szerint szintén a jelentősebb kolostorok közé tartozott; s mégis csak Gyöngyös volt a rendtartomány központja.

Szakolca fontosságát továbbá az is mutatja, hogy 1567-től többször is itt lakott a tartományfőnök is. Ebben az évben a fővizitátor, Michael Alvarez meglátogatta Magyarországot. A ferencesek Gyöngyösre tervezték a közgyűlést, ahol Alvarez elnökölt volna. Ő azonban nem mert elmenni a török hódoltságba, ezért az ülést Szakolcára hívatta össze.

1563-ban, miután a ferences barátok visszaköltöztek Szakolcára, ez egyre fontosabb központ lett a rend magyarországi életében, „s mert bár szélről feküdt, de mégis legbiztosabb volt a török támadástól s itt lehetett legjobban tanulni, a keresztény államok eseményeiről értesülni s a nyugati kereszténységgel összeköttetésbe lenni”.⁶⁸

*Ferences iskola Szakolcán*⁶⁹

A rend pontosan szabályozta a ferences rendtagok tanulmányait, azok helyét, menetét, a tananyagot. A növendékeknek a noviciátus, a szerzetesi próbaév után ún. bevezető stúdiumokat kellett elvégezniük, majd következett a kétéves filozófiai (studia naturalium vagy studia physicae) oktatás. Erről az 1370-ben megtartott nápolyi közgyűlésen határoztak. A bölcséletet négyéves teológiai tanulmány követte.⁷⁰

A szerzetesnevelés és a tanulmányi rendszer kiépítése a tridenti zsinat és a pápai utasítások – főképpen a VIII. Orbán pápa által jóváhagyott rendi alkotmány (Constitutiones Urbanae) – szellemében mind a szerzetesi fegyelem, mind a szellemi élet számára szilárd alapokat teremtett.⁷¹ Ennek megfelelően jöttek létre a ferencesek oktatási intézményei is hazánkban. Magyarországon ferences tanügyi központnak Gyöngyös számított, mely „ferences főiskolájával és jezsuita gimnáziumával a török területen egyedülálló művelődési kínálatot biztosított”.⁷²

Biztosan létezett hittudományi iskola ezen kívül Sárospatakon is, mely 1537-ben jött létre a szerzetesek számára, az előadó Atyai Péter volt.⁷³ Az iskolát 1542-ben a gyulai kolostorba helyezték át, ahol az előadásokat ismét Atyai Péter tartotta.⁷⁴

Szakolcán, mint már említettük, tíz fővel hittudományi (hitszónoki) főiskola jött létre Csíki János gvárdiánátusa idején.⁷⁵ A tanulók Franciscus de Barillával érkeztek.⁷⁶

68 KARÁCSONYI II. 1924. 155.

69 Legutóbb PINTÉR MÁRIA ZSUSZANNA foglalta össze a ferences iskolák történetét, részben a korábbi szakirodalmak áttekintésével, de a 17. századi szakolcai oktatásról nem ír: *A magyarországi ferences rend középfokú iskolái a XVII–XVIII. században*. In: *A ferences lelkiség ...* 2005. 582–592.

70 SZABÓ ELEK: *A ferences skolasztika tanulmányi élete*. Budapest, 1942. 19–38. – MOLNÁR ANTAL: *Mezőváros és katolicizmus: Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században*. Budapest: METEM, 2005. 171. (METEM-könyvek 49.) (A továbbiakban: MOLNÁR 2005.)

71 GALLA FERENC: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*. Sajtó alá rend. FAZEKAS ISTVÁN. Budapest–Róma: Gondolat, 2005. 404 p. (Collectanea Vaticana Hungariae. Classis I, Vol. 2.) 51. (A továbbiakban: GALLA 2005.)

72 MOLNÁR 2005. 171.

73 *Egyháztörténeti emlékek II.* 483–489. – KARÁCSONYI I. 1923. 398.

74 KARÁCSONYI I. 1923. 402.

75 KARÁCSONYI I. 1923. 421. – KOŠIK 20. A szerzőnél Csíki helyett Csíhi János szerepel, ez félreolvasás.

Az iskola igazán jelentőssé majd a 17. században válik, s a gyöngyösi mellett a barátok egyik legfontosabb oktató műhelye lesz. 1565-ben újabb tizenegy növendék érkezett a Gyöngyösön megtartott közgyűlési határozat értelmében.⁷⁷

Az egyik legfontosabb tantárgy, amelynek a professzorok nagy figyelmet szenteltek, az apologetika volt, s ez a szemlélet átszötte a többi tárgy tanítását is.⁷⁸ Az igaz hit védelme, a vitatkozás az eretnekek és az új hit, a protestantizmus hirdetőivel, tették igazán fontossá ezt a tantárgyat. Szakolcán erre egy olyan kötet a bizonyíték, amelybe 1577–1579 között a tanuló vagy a professzor beírta az előadásokat.⁷⁹ Egy komoly bevezető után többek között a következő kérdések szerepelnek a hit védelmének általános szabályairól: a pápa tévedhetetlensége, a különböző zsinatok, a Szentlélek eredete, az egyház, a tízparancsolat, a megtisztulás, a szentek tisztelete, az angyali üdvözlés, az ember szabad akarata. A tanár figyelmezteti a hallgatókat, hogy soha nem szabad az ellenfelek szitkaihoz és sértegetéséhez lealacsonyodni. Felhívja a diákok figyelmét arra, hogy ne keljenek haragra és ne háborodjanak fel, ahogy az a tévhitet vallóknál és a hit-szegőknél szokott lenni.⁸⁰

Az 1581. évi közgyűlésen döntöttek arról, hogy megengedik a rendtagoknak, hogy elmehetnek más szerzetesrendek, „különösen pedig a jezsuita atyáknak iskoláiba”. Erre a provincia sorvadása miatt kényszerültek. Meg kellett ígérniük, hogy miután befejezték tanulmányaikat, felveszik a ferencesek ruháját és fogadalmat tesznek.⁸¹

1616-ban hozták meg azt a rendeletet, amely szerint középiskolát állítanak fel Gyöngyösön a magyarok, Szakolcán pedig a szlovákok részére,⁸² s a novíciusok magiszterét is kijelölték Casparus Nadasi személyében. Az iskolákba jelentkezők sokkal tanulatlannabbak voltak (még latinul sem igen tudtak), így tanulmányaikat nem kezdhették bölcséleti vagy hittudományi tanulmányokkal. 1622-ben indult meg az a „középiskolai” osztály Gyöngyösön, ahol olyan tanulmányokat folytathattak (humaniórák, retorika), amelyekre a teljes gimnáziumi képzésben nem részesült növendékeknek a bölcséleti tanulmányok megkezdése előtt szükség volt.⁸³ Azok a fiatalok, akik szülőhelyük közelében nem tudtak megfelelő képzést szerezni, ide jöhettek, hogy elsajátítsák az alapokat.

Az új életre kelő magyarországi ferences közösségben több, a rendi főelöljáróktól házánkba küldött olasz szerzetes tanított és végzett hitterjesztő tevékenységet: Giovanni

76 KARÁCSONYI II. 1924. 155.

77 KARÁCSONYI I. 1923. 421.

78 KÜHM: *De voterum religiosorum apologia apud controversistas OFM saec. XVI–XVII*. Roma, 1968.

79 A szakolcai kolostor könyvtárában: Signatura 2625. 1946-ban – tehát még a szerzetesrendek feloszlása, könyveik elhurcolása előtt – még megvolt ez a kötet, amelynek nem ismerjük a címét.

80 ŠATEK 1946. 36. – Jozef ŠATEK: *Ukážka apologetiky zo XVI. storočia*. Duchovný pastier, roč. XXIII. 1942. 433–438.

81 Uo. 425. – Pl. Szentandrás (Csíki) István atya 1593 előtt Bécsben és Samborban (Lengyelország) tanult a jezsuitáknál. Erdélyi Múzeum, 1912. 55–59.

82 *Chronica seu origo Fratrum* fol. 83: „Loca Studiorum et Nouitiorum deputant Geongios pro Ungaris et Szakolcza pro Slauis.” – *Liber Tabularum 1523–1647*. 82: „Loca Studiorum et Nouitiorum deputantur Geongiosien pro Ungaris, Zakolczen pro Sclauis.” – KOŠIK 1996. 20. – ŠATEK 1946. 38. – KARÁCSONYI I. 1923. 528; II. 1924. 156: az első kötetben 1616-ot, a másodikban 1610-et említ. Az iskolák működéséről Karácsonyinnál olvashatunk a legtöbbet, sajnos azonban nem adja meg forrásait. A szám- és a névadatokat a tabulákból tudjuk visszaellenőrizni, kiegészíteni.

83 MOLNÁR 2005. 171.

Battista da Terugia,⁸⁴ Ambrosius Galbiato, Antonius Galbiato és Fulgenzio da Jesi. A négy ferences közül Fulgenzio da Jesi emelkedett ki képzettségével, buzgalmával és jámborságával.⁸⁵ Magyarországon 1628 novemberében kezdték meg a „rendszeres bölcseleti oktatás”-t, mégpedig Szakolcán, miután megérkezett Fulgenzio atya.⁸⁶ Logikát tanított tíz növendéknek. Később Szécsényben találjuk, ahol az algimnázium tárgyait (humaniora), logikát és hittudományt oktatott, majd megfordult Gyöngyösön is.

1642-ben érkezett meg Rómából Szakolcára az olasz Franciscus Scurcula, Csoma András és Szakolcai Bernardin társaságában.⁸⁷ Bölceletet és hittudományt tanított,⁸⁸ s Szakolcán maradván 1647-ben örök is megválasztották. Scurcula után Lucas Lippai vette át a bölcelet oktatását.⁸⁹ Hamarosan egy újabb osztályt is létrehozta, a gyónatők osztályát: itt erkölcsstant Nicolaus Mihalik (1659),⁹⁰ majd filozófiát Thomas Kyran tanított (1662).⁹¹

A rendtartomány képesítettnek tekintette azokat, akik megfelelő színvonalon végeztek el a hittudományi tanulmányokat: ők bölceleti vagy hittudományi előadók lehettek. 1647-ben egyszerre négy személyt is alkalmasnak minősítettek ilyen előadónak. 1659-ben több ír ferences érkezett Magyarországra, pl. Jacob Browne és Franciscus

84 Szécsényben bölceletet oktatott. 1635–1638 között tartományfőnök is volt. Egyetlen adatunk van arra, hogy járt Szakolcán: 1635-ben innen írt egy levelet Rómába. Képzett, de egyben erőszakos ember hírében állt. Két fő cél vezérelte: a rend felvirágoztatása és a hitterjesztés. „Kemény kormányzásával és kíméletlen fellépésével elidegenítette magától magyar rendtársait.” GALLA 2005. 18. – A Hitterjesztés Szent Kongregációjának írott levelei: *Litterae missionariorum de Hungaria et Transylvania (1572–1717)*. I. Ed. ISTVÁN GYÖRGY TÓTH. Roma–Budapest: Római Magyar Akadémia–METEM–MTA Történettudományi Intézete, 2002. Nr. 162, 201–202, 217. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4.) (A továbbiakban: *Litterae missionariorum I.*) – *Litterae missionariorum de Hungaria et Transylvania (1572–1717)*. II. Ed. ISTVÁN GYÖRGY TÓTH. Roma–Budapest: Római Magyar Akadémia–METEM–MTA Történettudományi Intézete, 2003. Nr. 264. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4.) (A továbbiakban: *Litterae missionariorum II.*) – *Missziós dokumentumok Magyarországról és a Hódoltságáról. I. A Propaganda Fide kongregáció levéltárából I.* Gyűjt. és közread. SÁVAI JÁNOS PINTÉR GÁBOR közreműködésével és jegyzeteivel. Szeged, 1993. 514 p. (Documenta missionaria I/I.) passim. (A továbbiakban: SÁVAI 1993.)

85 GALLA 2005. 7. p. – Fulgenzio, a római rendtartomány tagja, „1628-ban érkezett hazánkba azzal a céllal, hogy mint az ifjú szerzetesi nemzedék nevelője és tanára meggyökereztesse a szalvatoriánusok közt a szigorított ferences fegyelmet a tridenti zsinat előírásai, az egyetemes rendi megújulás és az idők követelményei szellemében”. Idegen származása ellenére megválasztották az őt ideiglenesen befogadó provincia definitorává. Annyira szeretett Magyarországon lenni, hogy miután visszament rendtartományába, ahol tartományfőnökké választották, visszatért hazánkba: Uo. – GALLA FERENC: *Fulgenzio da Jesi ferences misszionárius vitája a böjtről a gyöngyösi jezsuitákkal*. Budapest, 1947. Klny. Regnum 1944–1946. – Gyöngyösi működéséről: MOLNÁR 2005. 148, 158. – Rómába, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának küldött levelei és végrendelete: *Litterae missionariorum I.* 2002. passim; *Litterae missionariorum II.* 2003. passim. – SÁVAI 1993. passim.

86 *Liber Tabularum 1531–1691*. 231.

87 Francesco della Scurcula (Franciscus a Scurcola Romanus) is a legjelentősebb ferences tanárok közé tartozott, aki huszonnégy évet élt Magyarországon. GALLA 2005. 23. – A tabulákban Sgurgula és Zgurgula névváltozat is szerepel: *Liber Tabularum 1523–1647*: 1644: Lector Ph(ilosoph)iae M. V. P. Franciscus Sgurgula Italus.

88 GALLA 2005. 23. 43. jegyzete szerint Scurcula 1649-ig tanított Szakolcán. A tabulák összeírásai ezt cáfolják. Vö.: *Liber Tabularum 1608–1699*. 1653: R(everen)du(s) Pr. Franciscus a’Sgurgula Lector.

89 Lásd a 2. számú mellékletet: Pr. Fr. Lucas Lippai Lector Ph(ilosoph)iae.

90 Uo.: Multum V. P. Fr. Nicolaus Michalik Lector Theologiae Moralis.

91 Uo.: V. P. F. Thomas Kyranus Hybernus Philosophiae Lector.

Cogllan,⁹² akik hittudományi tantárgyakat tanítottak. Újabb iskolákat is alapítottak, hogy aki akarja, hamarabb befejezhesse tanulmányait. Moralisnak nevezték, mert a fő tárgy a gyóntatáshoz nélkülözhetetlen erkölcsstudomány volt. Ettől kezdve a gyengébb képességű fiatalok morális iskolákban tanulhattak, s a tehetségesebbek mehettek a hittudományi iskolákba. Az első morális iskola 1659-ben jött létre Szakolcán, ahol ekkor Fr. Timotheus Lopasouczi és Fr. Michael Czuratoci(?) tanított.⁹³

Mindenképpen meg kell említeni a nagyszombati studium generálét is (1641). Annak ellenére, hogy az itteni kolostor a mariánusokhoz tartozott, a ferencesek többi ága is küldött ide tanulni vágyó rendtagokat.⁹⁴ A főiskola alapítása annak köszönhető, hogy Pázmány Péter esztergomi érsek 1635-ben Nagyszombatban hozta létre az egyetemet, s ez „...jóformán az összes szerzeteket arra készítette, hogy ők is ott állítsanak fel főiskolát és a növendékek közül a jelesebbek az egyetemet is látogathassák”.⁹⁵

1662-ben Galgócon működött hittudományi iskola, ahol bölceletet Jacob Browne tanított. Szakolcán volt a bölceleti iskola, az előadó az említett Thomas Kyran. Gimnázium Sebesen volt, az előadó Ambrovicz Ágoston. 1663-ban a török veszedelem miatt áthelyezték az iskolákat, hiszen sem Galgóc, sem Szakolca nem volt biztonságban. Bölceleti iskola Gyöngyösön⁹⁶ és Kassán (ahol hamarosan hittudományi iskolát is felállítottak; jelentőségét mutatja, hogy főiskolai rangra emelték),⁹⁷ gimnázium Szegeden működött.

A Thököly-felkelés a Szakolcán 1673-ban alapított iskola működését is megzavarta. Ebbe az iskolába főként a szlovák és a német anyanyelvű ferencesek jártak. 1685–1691 között áthelyezték Hradistyére, amely később ismét visszakerült Szakolcára, s 1699-ben „másodosztályú főiskolává fejlesztették”.⁹⁸

Míg a Hódoltságban a ferences barátok számára Gyöngyös számított a legfőbb oktatási központnak, addig a királyi Magyarországon Szakolca volt hasonló jelentőségű, ahogy ezt a tanulók és a tanárok száma is mutatja. A tabulák adatai szerint a rendtagok

92 JAN PAŘEZ-HEDVIKA KUCHAROVÁ: *Hyberni v Praze: dejiny františkánské koleje Neposkvrneného početi Panny Marie (1629–1786)*. Praha: Oswald, 2001. 188 p.

93 „Vicarius V. Pr. Fr. Timotheus Lopasouczi confessorius fr(at)rum Magister Nouitiorum, V. Pr. Fr. Michael Czuratoci(?) Lector Ph(ilosoph)iae”. Lásd a 3. számú mellékletet, ahol a tanulók névsora is megtalálható. Vö.: *Liber Tabularum 1531–1691*. 281–282.

94 KARÁCSONYI 1923. 211.

95 Uo.

96 FÁY ZOLTÁN: *Ferencesek Gyöngyösön: Fejezetek a gyöngyösi barátok életéből*. Budapest: Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, 1999. 50. (A továbbiakban: FÁY 1999.)

97 KARÁCSONYI I. 1923. 91. – SZELESTEI N. LÁSZLÓ: *Magyar ferencesek prédikációs gyakorlata a 17. században: Csíksomlyói kéziratok prédikációk*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2003. 25. (Pázmány Irodalmi Műhely. Források 4.)

98 „1686, Sequuntur constitutiones Venerabilis Diffinitorii: Imo Ratione studiorum Venerabile Diffinitorium determinat, ut Fr(at)res clerici studiosi Philosophiae in Con(ven)tu Gyöngyösiensi ordinat pro speculativa T(heolo)gia ibidem Gyöngyösiensi Ph(ilosoph)iam absoluant, qua finita ad Con(ven)tum Cassoviensem pro audienda speculativa Theologia se conferat. Fr(at)res uero Clerici Philosophiae studiosi ejusdem Conventus pro morali Theologia deputati, postquam advenierint etiam alij illuc ad idem studium missi incipiant scholas morales, cum suo Lector, illasque prosequantur. Clerici uero Philo(soph)iae studiosi in Con(ven)tu Szakolczeni absoluta ibidem Philosophia ad Con(ven)tum Hradistiensem se transferant pro speculativa Theologia audienda.” *Liber Tabularum 1655–1696*.

a kolostorban bölcseleti és teológiai tanulmányokat is folytathattak – hol mindkettőt, hol csak az egyiket. 1646-tól vannak adataink a tanulók és a tanárok neveit illetően.⁹⁹

*A szakolcai ferences kolostor tagjainak névsora, 1467–1696*¹⁰⁰

A névsor forrásai és tanulságai

A szakolcai ferencesek névsorának legfontosabb forrásai az ún. tabulák vagy jegyzőkönyvek, melyek keletkezését, szerkezetét már korábban bemutattuk.

Számunkra természetesen a szakolcai ferencesek névsora az egyik legfontosabb rész. Ezek azonban nem pusztán csak nevek, annál sokkal többet árulnak el az adott rendházról. Utalnak arra, hogy milyen nemzetiségű a szerzetes (Szakolca esetében leginkább magyarokról és szlovákokról van szó), s a barátokról mindig tudható, hogy klerikus, novícius, tanuló vagy laikus (ez esetben lehet pl. asztalos, szakács, sekrestyés, kertész, kulcsár, pincemester). A rend vezetőinek felsorolásakor kiderül, hogy az adott személy provinciális, gárdián, tanár (filozófiai, teológiai, általános), definitör (tanácsos) vagy vikárius.¹⁰¹

A kolostor lakóinak létszáma is azt igazolja, hogy Szakolca nemcsak a királyi Magyarország, hanem Gyöngyös mellett az egész történeti Magyarország, a magyarországi szalvatoriánus rendtartomány legjelentősebb központja volt. A 17. század első felétől egyre több jegyzőkönyv ismert, így a névsorok is ránk maradtak. Ezek alapján állíthatjuk, hogy a rendház lakóinak száma a század első felében átlagosan 11–20 fő volt, majd a század második felében sokszor a 20 főt is meghaladta. Szinte csak Gyöngyös előzte meg Szakolcát. A 17. század közepétől, második felétől Galgóc, Hradistye, Kassa lesz majd még létszámát tekintve hasonló jelentőségű rendház.

A tabulák sajnos szinte soha sem teljesek, hiányoznak olyan évek, amelyek a többi forrásból sem pótolhatóak. Szakolca esetében sem tudunk egy teljes listát adni a ferencesekről; jobb esetben, ha a rendház lakói nincsenek is feljegyezve, a gárdiánok neve ismert.

A nevek áttekintésekor Molnár Antallal együtt mi is elmondhatjuk, hogy a szakolcai gárdiánok többsége „a rend vezető garnitúrájából került ki, akik előljáróként számos magyarországi kolostorban megfordultak, és általában a rendtartomány vezetésében is kulcspozíciókat töltöttek be.”¹⁰² A ferencesek sokszor már igen nagy tapasztalattal rendelkezve érkeztek meg a Morva-menti városba, „ezeknek a rendtagoknak nyilván jelentős kisugárzásuk volt az őket befogadó hívők közösségére.” Tevékenységükkel a rendház – a kisebb szünetek ellenére is – a magyar ferencesség szerves része maradt, jelenlétükkel az északnyugat-magyarországi város katolikusságát részesévé tették a magyarországi megújulás lelki és szellemi áramlatainak.¹⁰³ A szakolcai rendházban

99 A legteljesebb forrás: *Liber Tabularum 1531–1691*. Lásd a 2. számú mellékletet.

100 A névsort lásd a 3. számú mellékletben. – A dátum magyarázata: a szakolcai kolostort 1467-ben alapították, 1696 pedig az egyik tabula záró dátuma.

101 A dolgozat végén, a mellékletben közreadunk egy latin-magyar szójegyzéket, amely a ferences rend szempontjából a legfontosabb kifejezéseket tartalmazza, köztük az egyes tisztségeket is (6. számú melléklet).

102 MOLNÁR 2003. 79. – MOLNÁR 2005. 86.

103 Uo.

több olyan ferences kezdte pályáját, tanult itt az iskola megnyitása után, akikből később gvárdiánok, s más, a rendet irányító, kiváló vezető lettek.

A névsor hozzájárul az egyes rendtagok életútjának minél pontosabb feldolgozásához.¹⁰⁴

A 16–18. században leírt tabulák nagy része a közelmúltig a Csongrád Megyei Levéltárban (Szeged) voltak, melyek a szerzetesrendek feloszlása után kerültek oda a szeged-alsóvárosi ferences kolostorból. Ezek ma már a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltárban (Budapest), a többi, általunk használt pedig a Gyöngyösi Ferences Műemlékkönyvtárban, az Országos Széchényi Könyvtárban és Csíkszeredán található.¹⁰⁵

A források szinte teljes mértékben kiadatlanok.¹⁰⁶ A kiadottakhoz azokat a műveket soroljuk, amelyekben a szerzők közlik a szakolcai kolostor lakóinak neveit. Ezekben a művekben azonban csak gvárdián névsorok szerepelnek. Fridrich Urban, a rend neves történetírójának latin nyelvű munkája¹⁰⁷ máig nélkülözhetetlen a magyarországi szalvatoriánus ferencesek történetének tanulmányozásakor. Az egyes kolostorok történetének bemutatása után közli a gvárdiánok nevét.

A magyar nyelvű források közül tulajdonképpen csak Karácsonyi János munkáját említhetjük meg, aki, Fridrichhez hasonlóan, részletes rendtörténeti összefoglalásában az egyes kolostorok bemutatása után írja össze a gvárdiánokat. A Fridrichkel való hasonlóság nem véletlen, hiszen Karácsonyi egyik legfontosabb forrása.¹⁰⁸

A szakolcai ferencesekről legtöbbit szlovák történészek írtak, azonban itt csak Jozef Šátek¹⁰⁹ emelhetjük ki, mert egyedül ő közli a gvárdiánok névsorát. Jegyzeteiből azonban kiderül, hogy forrása Karácsonyi János rendtörténete volt.

A szakolcai ferencesek névsorának alapját az ún. Szegedi-kódexben lévő rendtörténet (*Chronica seu Origo Fratrum Minorum de Observantia in Provincia Boznae et Hungariae Christo Jesu militantium ab anno 1313*), az abban lévő tabulák vonatkozó részei képezik. Mint ismeretes, a ferences rend történetének több változata is fennmaradt,¹¹⁰ ezeket is felhasználva állítottuk össze a névsort. Az eltéréseket szögletes zárójelben és a lábjegyzetben jelöltük. A *Chronica* csak 1644-ig tartalmaz tabulákat, ezért ettől az évtől kezdve a többi krónika anyagát vesszük alapul.

A névsort forrásközlésnek szánjuk, ezért betűhíven adjuk közre. Nem magyarosítottunk, mivel nemcsak magyar származású személyek voltak a kolostor tagjai, hanem főként a 17. század első felétől kezdve egyre több szlovák ferences. A rendtagok neveit ezért eredeti, latin formában közöljük. A nevek többször többféle névalakban is előfordulnak, ezeket mindig lábjegyzetben jelöljük, tehát nem egységesítettünk. Azt is jelöltük továbbá, hogy mikor melyik tabulát használtuk fel. Az összeírások eredeti szerkezetét, sorrendjét megtartottuk.

104 Ezt a munkát a Magyar Ferences Könyvtár könyvtárosa, Fáy Zoltán végzi.

105 A tabulák felsorolását és lelőhelyét lásd a *Levéltári források* fejezetben.

106 Az 1531–1567 között keletkezett jegyzőkönyveket kiadták: *Egyháztörténeti emlékek II.* 462–30.

107 FRIDRICH 21–22.

108 KARÁCSONYI II. 1924. 155–157.

109 ŠÁTEK 1946. 35–36: 1563-tól 1671-ig közli a gvárdiánok neveit.

110 Kiadása előkészületben: *Chronica seu origo fratrum minorum de observantia in provinciis Boznae et Hungariae 1313–1662 (A Csongrád Megyei Levéltár kódexének szövege alapján)* Sajtó alá rend. KEVEHÁZI KATALIN.

EDINA ZVARA

FRANCISCANS IN SZAKOLCA IN THE 16-17TH CENTURIES

The monastery in Szokolca (today Skalica, in Slovakia) was the most significant among Salvatorian Franciscan monasteries in Hungary during the 17th century. During this period Szokolca was situated on the River Morava in the territory of the Hungarian Kingdom. Present study describes the history of the monastery from the 15th century. The paper presents how significant role the monastery played during the 16th-17th centuries both in the life of the town and in the history of the Hungarian Franciscan order. Since in this period the southern part of Hungary was occupied by the Turks, the monastery of Szokolca often hosted Franciscan chapters. From 1567 the provincial also stayed in the monastery. The Franciscans of Szokolca maintained a school and a library in the town.